

МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ВНУТРІШНІХ СПРАВ

ПАНЧЕНКО ГАЛИНА ВОЛОДИМИРІВНА

УДК 349.22

СОЦІАЛЬНО-ПРАВОВИЙ ЗАХИСТ УЧАСНИКІВ
БОЙОВИХ ДІЙ В УКРАЇНІ

12.00.05 – трудове право; право соціального забезпечення

АВТОРЕФЕРАТ
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата юридичних наук

Харків – 2018

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана у Дніпропетровському державному університеті внутрішніх справ Міністерства внутрішніх справ України.

Науковий керівник доктор юридичних наук, професор
Обушенко Олександр Миколайович,
Полк патрульної служби поліції особливого
призначення «Дніпро-1» ГУНП України в
Дніпропетровській області,
заступник командира полку.

Офіційні опоненти доктор юридичних наук, професор
Лукаш Сергій Станіславович,
Харківський національний університет
внутрішніх справ,
директор Сумської філії;

кандидат юридичних наук, доцент
ЧУМАЧЕНКО Ігор Миколайович,
Запорізький національний університет, доцент
кафедри цивільного права.

Захист відбудеться 30 серпня 2018 р. о 11 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 64.700.02 у Харківському національному університеті внутрішніх справ за адресою: 61080, м. Харків, просп. Льва Ландау, 27.

З дисертацією можна ознайомитися в бібліотеці Харківського національного університету внутрішніх справ за адресою: 61080, м. Харків, просп. Льва Ландау, 27.

Автореферат розіслано 30 липня 2018 року.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради

Є. Ю. Подорожній

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Обґрунтування вибору теми дослідження. Процес становлення та розвитку України як самостійної та незалежної держави потребує нового ґрунтового переосмислення ролі та місця всіх форм взаємодії між державою та суспільством. До 2014 року увага науковців була привернута до переходу від системи суспільних відносин, яка була запроваджена за часів існування Радянського Союзу, до впровадження нових форм взаємодії, які почали розвиватися у зв'язку зі зміною економічної системи. Зміна політичного курсу держави, Революція Гідності та проголошення курсу на Євроінтеграцію призвели до початку збройної агресії проти України.

Окупація частини території Української держави поставила перед українським народом потребу у докорінному перегляді ефективності наявних державних інституцій з метою захисту державних інтересів, суверенітету та територіальної цілісності України. 14 квітня 2014 року було введено в дію рішення Ради національної безпеки і оборони від 13 квітня 2014 року "Про невідкладні заходи щодо подолання терористичної загрози і збереження територіальної цілісності України" згідно з яким було фактично розпочато Антитерористичну операцію. Зараз перед державою постала потреба вирішувати ряд надскладних питань, серед яких питання соціально-правового захисту учасників бойових дій, які захищають нашу державу від збройної агресії.

На сьогодні в Україні відсутні комплексні дослідження проблеми соціального та економічного захисту учасників бойових дій. Аналогічних досліджень наразі не було здійснено ані в межах права соціального забезпечення, ані науковцями з інших галузей права. Проблемам захисту учасників бойових дій були присвячені статті таких вчених як А.Є. Гриб, Г. Лопушняк, П.П. Богуцького, М.М. Прохоренко, О. В. Тополя та ін. А такі відомі вчені, як: С.С. Алексєєв, Н.Б. Болотіна, С.Я. Вавженчук, В.С. Венедіктов, О.В. Гаврилюк, М.М. Гуренко, Ю.О. Єремєєв, В.В. Жернаков, Т.М. Заворотченко, М.І. Іншин, М.М. Клемпарський, І.М. Кравченко, О.М. Куракін, А.В. Малько, К.Ю. Мельник, Л.В. Могілевський, О.М. Обушенко, А.Ю. Олійник, О.І. Осауленко, В.Д. Перевалов, П.Д. Пилипенко, С.О. Погрібний, Є.Ю. Подорожній, С.М. Прилипко, Ю.І. Римаренко, В.І. Сімонов, Р.В. Татарінов, М.І. Хавронюк, О.М. Ярошенко та ін. в своїх працях лише дотично торкалися питань окреслення елементів правового статусу учасників бойових дій. Таким чином, необхідність удосконалення теоретико-методологічної конструкції соціально-правового захисту учасників бойових дій, недостатність наукових розробок у цій царині, недосконалість відповідного правового регулювання обумовлюють актуальність комплексного дослідження правових засад соціально-правового захисту учасників бойових дій.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами, грантами. Дисертаційне дослідження виконано відповідно до Пріоритетних напрямків наукового забезпечення діяльності органів внутрішніх справ України на період 2015–2019 років, затверджених наказом МВС України від 16 березня 2015 р. №

275, та Пріоритетних напрямів наукових досліджень Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ на період 2016–2019 років, в рамках Стратегії національної безпеки України затвердженої Указом Президента України від 26.05.2015 №287/2015.

Мета і завдання дослідження. *Мета* дисертаційного дослідження полягає у тому, щоб на підставі узагальнення наукових праць вчених, а також сучасної нормативно-правової бази визначити сутність та особливості соціально-правового захисту учасників бойових дій в Україні.

Для досягнення поставленої мети необхідно вирішити такі основні завдання:

- виявити і розкрити сутність поняття учасника бойових дій на різних етапах розвитку та формування української державності;
- окреслити загальні основи правового статусу учасників бойових дій;
- охарактеризувати стан нормативно-правового забезпечення соціально-економічних інтересів учасників бойових дій України;
- узагальнити зарубіжний досвід забезпечення соціально-економічних інтересів учасників бойових дій;
- з'ясувати проблеми функціонування та розвитку системи соціально-правового захисту учасників бойових дій;
- опрацювати практичні рекомендації щодо вдосконалення нормативної бази та системи соціально-правового захисту учасників бойових дій.

Об'єктом дослідження є суспільні відносини, що виникають у зв'язку з реалізацією учасниками бойових дій права на соціальний захист.

Предметом дослідження є соціально-правовий захист учасників бойових дій.

Методи дослідження. Методологічною основою дисертації є сукупність сучасних загальних і спеціальних методів та прийомів наукового пізнання. За допомогою логіко-семантичного методу розкрито сутність поняття учасника бойових дій на різних етапах розвитку та формування української державності (підрозділ 1.1). Порівняльно-правовий метод використано під час характеристика загальних засад правового статусу учасників бойових дій (підрозділ 1.2). Методи класифікації, групування, системно-структурний, системно-функціональний застосовано під час аналізу стану нормативно-правового забезпечення соціально-економічних інтересів учасників бойових дій України, з'ясування проблем функціонування та розвитку системи соціально-правового захисту учасників бойових дій та опрацювання практичних рекомендації щодо вдосконалення нормативної бази та системи соціально-правового захисту учасників бойових дій (підрозділи 2.1, 3.1, 3.2). За допомогою спеціально-юридичного і статистичного запропоновано низку змін до чинного законодавства, що регулює підстави та порядок реалізації учасниками бойових дій права на соціально-правових захист.

Емпіричну роботи становлять науково-теоретичні праці вчених у галузі філософії, загальної теорії права і держави, трудового права, права соціального забезпечення, адміністративного права, інших галузевих правових наук, які стосуються характеристики сутності і особливостей реалізації трудових прав.

Положення та висновки дисертації ґрунтуються на критичному аналізі норм законодавства України, а також відповідних проектів нормативно-правових актів. Інформаційну та емпіричну основу роботи становлять узагальнення практики соціально-правового захисту учасників бойових дій, аналітичні статті, довідкові видання, тощо.

Наукова новизна отриманих результатів визначається тим, що дисертація є однією з перших спроб, на підставі узагальнення наукових праць вчених, а також сучасної нормативно-правової бази визначити сутність та особливості соціально-правового захисту учасників бойових дій в Україні. Основні з них такі:

вперше:

- на підставі узагальнення наукових праць вчених щодо визначення понять «ветеран війни», «учасник бойових дій», «ветеран війни» та «учасник війни», запропоновано авторський підхід щодо їх розмежування та закріплення у відповідних нормативно-правових актах з метою чіткої регламентації соціально-правового захисту відповідних категорій громадян;

- обґрунтовано позицію, що соціально-правовий захист учасників бойових дій має ґрунтуватись не на дотаційній, а на компенсаційній моделі;

- запропоновано на законодавчому рівні закріпити та використовувати термін «соціально-економічні інтереси учасників бойових дій», зважаючи на те що ані термін «пільги» ані термін «гарантії» не відповідають обсягу і змісту соціального захисту учасників бойових дій

удосконалено:

- обґрунтування того, що нормальне функціонування системи соціального захисту учасників бойових дій неможливе без вирішення проблемних питань в інших галузях права. Необхідний ґрунтовний перегляд та вирішення проблем земельного, житлового та конституційного права. Одночасно на законодавчому рівні повинно бути узгоджено проблеми статусу учасників бойових дій, які добровільно приєдналися до участі в АТО та подолані колізії між військовим, соціальним правом та підзаконними нормативно-правовими актами Кабінету Міністрів України;

- розуміння того, що невиконання державою взятих на себе зобов'язань перед учасниками бойових дій поєднане із фінансовою кризою та безробіттям спроможне призвести до масових заворушень всередині держави. За таких обставин необхідно провести широкомасштабні реформи всієї системи державного управління;

- обґрунтування того, що монетизація пільг не матиме жодних позитивних наслідків ані для учасників бойових дій, ані для держави, ані для всього суспільства;

дістали подальшого розвитку:

- характеристика співвідношення понять «соціальне забезпечення» та «соціальний захист» у зв'язку з чим обґрунтована необхідність закріплення на нормативно-правовому рівні закріпити визначення поняття «соціальний захист учасників бойових дій»;

– обґрунтування, що соціальні права громадянина України – це можливість мати достатній рівень життя, який полягає у наявності місця проживання, одягу, достатнього харчування, охорони здоров'я, можливості трудової діяльності, доступу до освіти та гарантії щодо доступу до цих прав у разі складної життєвої ситуації;

– твердження, що подальшої розробки потребують такі терміни, як «бойове завдання», «першочергове» та «позачергове» отримання земельних ділянок, а також необхідним є вироблення в законодавстві єдиного переліку осіб, які визнаються учасниками бойових дій.

Практичне значення отриманих результатів полягає у тому, що сформульовані в дисертації пропозиції і висновки можуть бути використані:

у науково-дослідній сфері – для подальшої розробки проблемних питань соціально-правового захисту учасників бойових дій;

у правотворчості – під час розробки змін і доповнень до нормативно-правових актів щодо закріплення правових засад соціально-правового захисту учасників бойових дій;

у правозастосовчій діяльності – для покращення стану соціально-правового захисту учасників бойових дій;

у навчальному процесі – при підготовці методичних розробок, підручників та навчальних посібників з курсів «Трудове право» та «Право соціального забезпечення».

Апробація матеріалів дисертації. Підсумки розробки проблеми в цілому, окремі її аспекти, одержані узагальнення і висновки було оприлюднено на міжнародних та національних науково-практичних конференціях, семінарах та «круглих столах»: «Вісімнадцяті економіко-правові дискусії» (30 травня 2017 р., м. Одеса); «Традиції та новації юридичної науки: минуле, сучасність, майбутнє» (30 травня 2017 р., м. Львів.); «Сучасна війна: гуманітарний аспект» (30 червня 2017 р., м. Харків).

Публікації. Основні результати дисертаційного дослідження висвітлено в 5 статтях, опублікованих у наукових фахових виданнях з юридичних наук (у тому числі 1 – у зарубіжному виданні), а також у 4-х тезах доповідей і наукових повідомлень.

Структура дисертації обумовлена метою і задачами дослідження. Дисертація складається зі вступу, трьох розділів, поділених на шість підрозділів, висновків, списку використаних джерел та додатків. Загальний обсяг дисертації становить 218 сторінок, з них основного тексту – 205 сторінки. Список використаних джерел складається із 131 найменувань і займає 13 сторінок.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **Вступі** обґрунтовано актуальність обраної теми дисертаційного дослідження, вказується зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами, визначаються мета, задачі, об'єкт, предмет, методи дослідження, наукова новизна одержаних результатів, їх практичне значення, апробація дисертаційної роботи, структура дисертації та загальна кількість публікацій.

Розділ 1. «Правовий статус учасників бойових дій» присвячено вивченню генезису поняття учасника бойових дій та дослідженню загальних засад правового статусу учасників бойових дій.

У підрозділі 1.1 *«Генезис поняття учасник бойових дій»* наголошено, що в умовах тієї суспільно-політичної ситуації, в якій перебуває сучасна Україна, надзвичайно важливим є зміцнення її обороноздатності та національної безпеки. Акцентовано увагу, що забезпечення зазначеного вимагає від держави реалізації цілого ряду заходів різного характеру та змісту. Зокрема суттєвим кроком на даному шляху є забезпечення належної мотивації українського народу до захисту своєї держави та визволення окупованих територій. Дана мета досягається як через формування у населення відповідних морально-етичних настанов, так і шляхом створення необхідних соціально-економічних та юридичних гарантій для учасників бойових дій.

Досліджено історичні аспекти становлення та розвитку соціально-правового статусу, зокрема соціального захисту, воїнів на території України. На підставі аналізу існуючих історичних джерел, з'ясовано залежність соціально-правового становища учасників бойових дій від ступеня політико-правового та соціально-економічного розвитку держави, особливостей її територіального устрою. Звернено увагу на форми та особливості взаємовідносин держави і військових на різних історичних етапах становлення української державності. Встановлено, що несення військової служби практично в усі часи супроводжувалося надаванням особам, що перебувають на ній, певних переваг і привілеїв, частина яких зберігалася за ними і після припинення служби.

Відмічається, що основи сучасної концепції соціального забезпечення військових були закладені після революції 1917 року та удосконалювалися за часів СРСР. З'ясовано політико-правові засади розвитку соціального захисту учасників бойових дій у період панування радянської влади. Наголошено, що існуюча на сьогодні концепція соціального забезпечення зазначених суб'єктів будується на наукових напрацюваннях радянських вчених, що обумовлює актуальність здійснення перегляду та оновлення теоретичних підвалин даного забезпечення.

У підрозділі 1.2 *«Загальні основи правового статусу учасників бойових дій»* зазначається, що попри велику кількість наукових напрацювань з приводу характеристики загальних і галузевих аспектів правового статусу, єдності серед дослідників щодо розуміння сутнісного змісту та структури даного явища немає. Що ж стосується безпосередньо правового статусу учасників бойових дій, то дана проблематика взагалі не дістала належного наукового опрацювання та обговорення, з урахуванням реалій сучасного суспільного життя. Підкреслено, що дослідження проблем правового статусу безпосередньо впливають на якість правового врегулювання відносин між державою та індивідом, впорядковуючи їх та надаючи механізми до вирішення внутрішньогалузевих проблем.

Досліджено існуючі доктринальні підходи до визначення поняття правового статусу, а також щодо його співвідношення із такими категоріями як правове положення та правове становище. Встановлено, що правовий статус –

це комплексна інтеграційна категорія, що відображає взаємини особи та суспільства, громадянина та держави, індивіду та колективу та інші соціальні зв'язки. Узагальнено наукові думки з приводу структури (елементного складу) правового статусу.

З метою забезпечення чіткого та змістовного розуміння досить специфічних правових відносин, якими врегульовується правове положення учасників бойових дій, проаналізовано особливості структури правового статусу учасників бойових дій. На підставі проведеного аналізу виокремлено та охарактеризовано елементи правового статусу учасника бойових дій. До ключових елементів правового статусу зазначених суб'єктів віднесено: юридичний факт, суб'єктивні права, свободи, юридичний обов'язок та юридичну відповідальність.

Розглянуто систему нормативно-правових актів, що регулюють правовий статус учасників бойових дій. На підставі аналізу положень чинного законодавства, акцентованому вагу на проблемі розмежування категорій «учасник бойових дій», «інвалід війни», «учасник війни». Запропоновано власний підхід до вирішення даного питання. Запропоновано під учасниками бойових дій розуміти осіб, які брали участь у виконанні бойових завдань по захисту Батьківщини як за часів перебування у СРСР так і за часів незалежності, перебуваючи у складі військових підрозділів, з'єднань, об'єднань всіх видів і родів військ Збройних Сил діючої армії (флоту), у партизанських загонах і підпіллі та добровольчих формуваннях, що самостійно зорганізувалися з метою захисту України та були в подальшому включені до складу Збройних Сил України, Міністерства внутрішніх справ України, Національної гвардії України та інших утворень відповідно до законів України військових формувань та правоохоронних органів. Визначено поняття «правовий статус учасника бойових дій» – це комплексна категорія, яка відображає специфічні взаємовідносини між особою та державою, які виникли внаслідок настання певного юридичного факту (виконання бойового завдання), та полягають у наявності системи взаємних прав та обов'язків, а також гарантій щодо їх виконання, та які знаходять своє відображення у чинних нормативно-правових актах України.

Розділ 2. «Законодавчі основи соціально- правового захисту учасників бойових дій» присвячено аналізу нормативно-правового забезпечення соціально-економічних інтересів учасників бойових дій в Україні та вивченню зарубіжного досвіду забезпечення соціально-економічних інтересів учасників бойових дій.

У підрозділі 2.1. «Нормативно-правове забезпечення соціально-економічних інтересів учасників бойових дій» зазначається, що однією із суттєвих науково-практичних проблем сучасності є побудова механізму соціального захисту учасників бойових дій, що в повному обсязі захищав би права всіх осіб, які здійснювали захист незалежності та територіальної цілісності України. Акцентовано, що при цьому особлива увага має бути приділена виробленню засад забезпечення прав і соціальних гарантій для добровольців, волонтерів, а також для осіб, яких було мобілізовано.

Наголошено, що значною проблемою нормативно-правового забезпечення прав учасників бойових дій є відсутність термінологічної єдності, та врегулювання прав одного і того ж суб'єкта різними, підчас суперечливими один одному нормативними актами. Встановлено, що наразі відсутня єдина наукова концепція, відповідно до котрої здійснювалося б формування законодавства із соціального забезпечення досліджуваних суб'єктів.

Звернено увагу на сутнісний зміст понять: «соціальний захист», «соціальне забезпечення», «пільги», «гарантії», з'ясовано їх тлумачення в офіційних джерелах. Встановлено, що чинне законодавство оперує досить великою кількістю термінів, проте не містить їх узгодженого визначення, а щодо деяких термінів дефініції відсутні взагалі. Така ситуація призводить до розпорошування бюджетних коштів за начебто різними статтями.

Вивчено наукові підходи до розуміння сутнісного змісту категорій «соціальний захист» та «соціальне забезпечення». Встановлено, що концептуально, чинне українське законодавство продовжує зберігати ідею що соціальний захист – це видаткова діяльність держави на утримання осіб, які зазнали певного ризику (старість, хвороба, втрата роботи, вагітність, сирітство та інше). Однак правовідносини між державою та учасниками бойових дій будуються не на основі здійснення дотаційної моделі, коли держава фактично утримує особу, яка позбавлена через ряд причин можливостей до самозабезпечення. Правовідносини між державою та учасниками бойових дій полягають у наданні певних компенсацій та додаткових можливостей, які особа отримує внаслідок виконання свого обов'язку щодо захисту держави.

Розглянуто доктринальні підходи до розуміння понять «права», «свободи», «інтереси», «соціальні інтереси». На підставі аналізу чинного законодавства виокремлено та охарактеризовано основні гарантії соціально-економічних інтересів учасників бойових дій, а саме: гарантії, щодо збереження соціального статусу у цивільному житті; гарантії щодо захисту прав і свобод під час несення військової служби; гарантії отримані внаслідок здійснення захисту Батьківщини; гарантії щодо забезпечення членів сім'ї; гарантії на випадок смерті. Висловлені зауваження щодо сучасного стану і проблемних моментів стану нормативно-правового забезпечення соціально-економічних інтересів учасників бойових дій.

У підрозділі 2.2. «Зарубіжний досвід забезпечення соціально-економічних інтересів учасників бойових дій» зазначається, що та суспільно-політична ситуація, в якій Україна перебуває останні декілька років, досить гостро поставила перед нашою державою питання про необхідність мати добре підготовлену та оснащену армію. Це вимагає проведення відповідних реформ і перетворень у сфері забезпечення національної безпеки та обороноздатності країни. Однак, в умовах фактично триваючої гібридної війни, проведення реформ повинно бути обґрунтованим та помірним. Україна не має часу на відкладення реформ на майбутнє та істотно потребує коштів на фінансування армії, за таких умов досвід інших країн як щодо соціального забезпечення військовослужбовців так і щодо загальних проблем побудови армії є

обов'язковим для вивчення, з метою подальшого використання їх позитивного досвіду в Україні.

У зв'язку із вище викладеним було досліджено досвід у зазначеній сфері таких країн як: США, Великобританія, Франція та Німеччина. Розглянуто політико-правові та соціально-економічні засади захисту і підтримки інтересів учасників бойових дій у даних країнах. Встановлено, що у вказаних державах забезпечення соціально-економічних прав учасників бойових дій та їх гарантії є важливим напрямком національної політики.

Окрема увага приділена висвітленню державної політики щодо забезпечення соціально-економічних інтересів учасників бойових дій у Білорусії та Фінляндії. Адже на відміну від попередніх країн, досвід яких спирається на багаторічну єдину концепцію розвитку армії, а також на сталий економічний та політичний розвиток всередині країни, Білорусь та Фінляндія мають ряд важливих факторів, що наближає їх до України, як то: зазнання у минулому впливу радянського режиму, наявність кордону з Російською Федерацією, тривале співіснування в умовах політичної напруги.

На підставі аналізу досвіду зазначених зарубіжних країн у сфері соціального захисту учасників бойових дій, виокремлені важливі позитивні моменти, корисні для впровадження в українську державну політику щодо забезпечення соціально-економічних інтересів учасників бойових дій.

Розділ 3. «Основні напрямки вдосконалення соціально-правового захисту учасників бойових дій» присвячено з'ясуванню та аналізу проблем функціонування і розвитку системи соціально-правового захисту учасників бойових дій та виробленню практичних рекомендацій щодо вдосконалення нормативної бази та системи соціально-правового захисту учасників бойових дій.

У підрозділі 3.1. *«Проблеми функціонування та розвитку системи соціально-правового захисту учасників бойових дій»* з метою з'ясування проблем набуття статусу учасника бойових дій та реалій забезпечення їх соціально-економічних інтересів гарантії було проаналізовано судові рішення за період з квітня 2014 року по лютий 2017 року у даній сфері, що дозволило виявити проблемні питання набуття статусу учасника бойових дій та можливостей користування пільгами та гарантіями, які забезпечують цей статус. Встановлено, що дані які доступні з ЄДРСР не відображають дійсний стан справ повністю, оскільки зважаючи на ментальність українського народу та низьку довіру до державних органів до суду звертаються радше у виключних випадках зокрема тоді, коли наявна істотна матеріальна вигода або ж змістовна образа. Виявлено, що основні проблеми функціонування системи соціально-правового захисту учасників бойових дій пов'язані із: встановленням юридичного факту безпосередньої участі у бойових діях та надання статусу УБД і видачею посвідчення; реалізацією прав учасників бойових дій на одержання ними земельних ділянок; призначенням дострокової пенсії за віком як УБД; перерахунком пенсії; зарахування періодів мобілізації на військову службу до спеціального та пільгового стажу тощо; недодержання термінів відмови у наданні необхідних довідок для оформлення пакету документів

необхідного для отримання статусу УБД; розірванням контракту зі збройними силами України, здійснення виплати грошового забезпечення, надбавок, винагород, премій учасникові бойових дій; наданням службового житла у власне користування, взяттям особи на квартирний облік тощо; надання пільг за державною цільовою підтримкою для дітей УБД; та ін.. Умовно наявні практичні проблеми щодо реалізації передбачених законодавством прав і свобод запропоновано поділити на дві групи – проблеми, що пов'язані із отриманням статусу учасника бойових дій та проблеми щодо забезпечення прав і гарантій які передбачені законодавством.

Розглянуто законодавчі недоліки і прогалини, що сприяють появі означених проблем у системі соціально-правового захисту учасників бойових дій та перешкоджають її нормальному функціонуванню і розвитку. Наголошено на тому, що в сучасній Україні наявні протиріччя між декларованими у законах обсягами соціальної допомоги та фінансовими можливостями держави.

У підрозділі 3.2. *«Практичні рекомендації щодо вдосконалення соціального та економічного захисту учасників бойових дій»* зазначається, що проблеми соціального та економічного захисту учасників бойових дій у в своїй основі пов'язані як безпосередньо із недостатністю правового регулювання, так й ігнорування державними та недержавними органами (наприклад банками) положень чинного законодавства.

Акцентовано увагу на тому, що система соціального захисту наразі існує за концепцією, яка була побудована за часів СРСР, а отже вона є застарілою, та її виконання неможливе в умовах існування приватної власності. Доведено, що внесені зміни до чинного законодавства продовжують «радянську» ідею, коли соціальне забезпечення ототожнювалось виключно із видатковими графами бюджету. Втім у сучасних умовах суспільного життя існування системи соціального забезпечення із таким ідеологічним наповненням є неприпустимим для європейської та демократичної держави.

Підкреслюється, що підготовка ґрунтовних пропозицій щодо врегулювання правових відносин стосовно соціального захисту УБД вимагає проведення глибокого вивчення соціально-політичних та історичних процесів, що відбулися в Україні раніше та відбуваються сьогодні. Зокрема звернено увагу на основні тенденції такої форми агресії як проведення гібридної війни.

Наголошено на проблемі соціалізації учасників бойових дій, як важливому факторі забезпечення їх соціального захисту. Досліджено наукові підходи до розуміння сутності соціалізації, реінтеграції учасників бойових дій до мирного життя.

Проведено дослідження проблеми монетизації пільг, висвітлено як позитивні, так і негативні аспекти реалізації даного заходу. Підтримується позиція про те, що такий крок швидше послабить рівень соціального забезпечення (захищеності) учасників бойових дій. Виокремлено основні напрямки, за якими мають бути проведено реформи з метою зміцнення та вдосконалення система соціального та правового захисту учасників бойових дій.

ВИСНОВКИ

У дисертації наведено теоретичне узагальнення та нове вирішення наукової задачі – визначення сутності та особливостей соціально-правового захисту учасників бойових дій в Україні, що дозволило опрацювати відповідні висновки. Основні з них такі:

1. Розкрито сутність поняття учасника бойових дій на різних етапах розвитку та формування української державності, у зв'язку з чим обґрунтовано, що реальний рівень соціально-економічного забезпечення ветеранів бойових дій вказує на державну політику щодо захисту своїх громадян, які несли ризики та втрати на користь держави. Рівень заробітної плати, доходів, соціального забезпечення вказує на ставлення держави до даного роду діяльності. Таким чином, в умовах соціальної, економічної та військової нестабільності якісне соціальне забезпечення стає найважливішим фактором збереження державної цілісності

2. Окреслено загальні основи правового статусу учасників бойових дій. Визначено, що правовий статус учасника бойових дій – це комплексна категорія, яка відображає специфічні взаємовідносини між особою та державою, які виникли внаслідок настання певного юридичного факту (виконання бойового завдання), та полягають у наявності системи взаємних прав та обов'язків, а також гарантій щодо їх виконання, та які знаходять своє відображення у чинних нормативно-правових актах України. Правовий статус учасника бойових дій є більш спеціальним щодо правового статусу ветерана війни та правового статусу військовослужбовця. Правову основу правового статусу учасника бойових дій складають закони України та підзаконні нормативно-правові акти. Елементами правового статусу учасника бойових дій є юридичний факт, суб'єктивні права, свободи, юридичний обов'язок та юридична відповідальність.

3. Охарактеризовано стан нормативно-правового забезпечення соціально-економічних інтересів учасників бойових дій України. Всі гарантії щодо захисту соціально-економічних інтересів учасників бойових дій, які брали участь в АТО внаслідок мобілізації можна поділити на наступні категорії: а) гарантії, щодо збереження соціального статусу у цивільному житті; б) гарантії щодо захисту прав і свобод під час несення військової служби; в) гарантії отримані внаслідок здійснення захисту Батьківщини; г) гарантії щодо забезпечення членів сім'ї; г) гарантії на випадок смерті.

На підставі аналізу положень чинного законодавства було встановлено необхідність змістовного перегляду термінологічного апарату, який використовується правом соціального забезпечення. Запропоновано використання нового терміну – “соціальні та економічні інтереси учасників бойових дій” як такого що найбільш повно охоплює зміст відносин між державою та учасниками бойових дій. Встановлено що діяльність держави із соціального забезпечення учасників бойових дій не є видатковою, та повинна будуватися зважаючи на наявність взаємних прав та обов'язків між державою та її громадянином. Співставлено обсяг соціального та правового забезпечення

передбачений Конституцією України із обсягом соціального та правового забезпечення учасників бойових дій передбачених іншими нормативно-правовими актами. Обґрунтовано висновку, щодо достатності соціального та правового захисту учасників бойових дій. Наголошено, що передбачений чинним законодавством обсяг правових гарантій охоплює всі сфери життя, а також продовжується і у випадку смерті учасника бойових дій, надаючи соціальний захист членам його сім'ї.

4. На підставі узагальнення зарубіжного досвіду забезпечення соціально-економічних інтересів учасників бойових дій запропоновано запозичити досвід щодо реорганізації військ та щодо дотримання позаблокового статусу.

5. Проблеми функціонування та розвитку системи соціально-правового захисту учасників бойових дій запропоновано умовно поділити на дві групи – проблеми, що пов'язані із отриманням статусу учасника бойових дій та проблеми щодо забезпечення прав і гарантій які передбачені законодавством. Серед перших названо: а) відсутність граничного строку протягом якого може розглядатися питання щодо надання особі статусу учасника бойових дій, призводить до затягування процедури; б) неподання командиром військової частини чи іншим уповноваженим органом на розгляд Комісії документів необхідних для отримання особою статусу учасника бойових дій; в) нечітке формулювання який мінімальний або ж обов'язковий перелік документів повинна подати особа на розгляд Комісії; г) неможливість отримати статус учасника бойових дій в судовому процесі; ґ) відсутність правового закріплення встановлення статусу учасника бойових дій посмертно та прав родичів на подання відповідного звернення. Серед проблем щодо забезпечення прав і гарантій учасникам бойових дій, які передбачені законодавством названо наступні: а) відсутність дієвого механізму отримання безкоштовного житла для учасників бойових дій, які потребують поліпшення житлових умов; б) занадто ускладнений формальними процедурами механізм отримання земельної ділянки; в) проблеми щодо призначення пенсії за віком як учаснику бойових дій, перерахунку пенсії, зарахування періодів мобілізації на військову службу до спеціального пільгового стажу, виплат грошової винагороди до 5 травня тощо.

6. Опрацьовано практичні рекомендації щодо вдосконалення нормативної бази та системи соціально-правового захисту учасників бойових дій. У зв'язку з чим запропоновано:

а) доопрацювати положення статті 5 Закону України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту» та викласти її у наступній редакції:

«Учасниками бойових дій є громадяни України, які брали участь у виконанні бойових завдань по захисту Батьківщини як за часів перебування у СРСР так і за часів незалежності, перебуваючи у складі військових підрозділів, з'єднань, об'єднань всіх видів і родів військ Збройних Сил діючої армії (флоту), у партизанських загонах і підпіллі та добровольчих формуваннях, що самостійно зорганізувалися з метою захисту України та були в подальшому включені до складу Збройних Сил України, Міністерства внутрішніх справ

України, Національної гвардії України та інших утворень відповідно до законів України військових формувань та правоохоронних органів».

б) до Порядку надання статусу учасника бойових дій особам, які захищали незалежність, суверенітет та територіальну цілісність України і брали безпосередню участь в антитерористичній операції, забезпеченні її проведення № 413 від 20.08. 2014 року затвердженого Постановою Кабінету міністрів України внести наступні зміни:

– викласти пункт 2 Порядку в точній відповідності до ч 19 ст. 6 Закону України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту».

– визначити, що родичі загиблого учасника бойових дій є належним суб'єктом звернення до Комісії з метою надання статусу УБД посмертно.

– доповнити п. 4 Порядку положенням, відповідно до якого судові рішення про встановлення юридичного факту (участі в АТО) є належним документом.

– додати до п. 6 Порядку наступне положення: Командири (начальники) військових частин (органів, підрозділів) або інші керівники підприємств, установ та організацій зобов'язані подавати на розгляд Комісії документи оформлені у відповідності до чинного законодавства. У разі оформлення документів неналежним чином Командири (начальники) військових частин (органів, підрозділів) або інші керівники підприємств, установ та організацій притягаються до відповідальності.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Статті у наукових фахових виданнях України:

1. Панченко Г.В. Загально-теоретичні проблеми визначення правового статусу учасника бойових дій / Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Юридичні науки». 2015. Випуск 6-2. Т. 1. С. 112-117.

2. Панченко Г.В. Проблеми відмежування поняття учасник бойових дій від інших суміжних понять / Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право». 2016. Випуск 41. Т. 3. С. 84-89.

3. Панченко Г.В. Належне забезпечення соціально-економічних інтересів учасників бойових дій як протидія протесним настроям всередині держави / Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика). 2015. № 2. С. 102-106.

4. Панченко Г.В. Практичні проблеми отримання статусу учасника бойових дій / Науковий вісник публічного та приватного права. 2016. №2. С. 134-138.

Статті у зарубіжних періодичних наукових виданнях:

5. Панченко Г.В. Содержание и объем понятия «социально-экономические интересы участников боевых действий» / Международный научно-практический журнал «Право и Закон». 2017. № 1. С. 87-91.

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

6. Панченко Г.В., Необхідність соціального захисту учасників бойових дій як запорука національного суверенітету. Традиції та новації юридичної науки: минуле, сучасність, майбутнє: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції.- м. Львів, 30 травня 2017 р. м. Львів: Видавничий дім «Гельветика», 2017. Т. 1. С. 604-607.

7. Панченко Г.В., Особливості правового статусу учасників бойових дій. Вісімнадцяті економіко-правові дискусії (юридичне спрямування): матеріали Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції.- м. Одеса, 19 травня 2017 р. м. Львів: віддруковано ФОП Шпак В.Б., 2017. С. 60-64.

8. Панченко Г.В., Необхідність відмежування поняття «учасник бойових дій» від інших споріднених понять, як гарантія належного соціального захисту. Науково-практична конференція Харківського національного університету Повітряних Сил імені Івана Кожедуба «Сучасна війна: гуманітарний аспект»: тези доповідей, 30 червня 2017 року. – Харків: ХНУПС ім. І. Кожедуба, 2017. – с.145 -151.

АНОТАЦІЯ

Панченко Г.В. Соціально-правовий захист учасників бойових дій в Україні. – *Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.*

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.05 – трудове право; право соціального забезпечення. – Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ, Харківський національний університет внутрішніх справ. – Харків, 2018.

У дисертації на підставі узагальнення наукових праць вчених, а також сучасної нормативно-правової бази визначено сутність та особливості соціально-правового захисту учасників бойових дій в Україні. Розкрито сутність поняття учасника бойових дій. Окреслюються загальні засади правового статусу учасників бойових дій. Характеризується стан нормативно-правового забезпечення соціально-економічних інтересів учасників бойових дій в Україні. Узагальнюється зарубіжний досвід забезпечення соціально-економічних інтересів учасників бойових дій. З'ясовуються проблеми функціонування та розвитку системи соціально-правового захисту учасників бойових дій. Опрацьовуються практичні рекомендації щодо вдосконалення нормативної бази та системи соціально-правового захисту учасників бойових дій

Ключові слова: соціально-правовий захист; соціально-економічні інтереси; учасник бойових дій; ветеран війни; інвалід війни; учасник війни; гібридна війна; концепція соціального захисту.

SUMMARY

Panchenko H.V. Social and Legal Protection of the Participants of Military Operations in Ukraine. - *Qualifying scientific work as the manuscript.*

The thesis for a candidate's degree by the specialty 12.00.05 – labor law; social guaranteeing law. – Dnipropetrovsk State University of Internal Affairs, Kharkiv National University of Internal Affairs. – Kharkiv, 2018.

The essence and peculiarities of social and legal protection of the participants of military operations in Ukraine have been determined in the dissertation on the basis of generalization of scientific works of scholars, as well as the modern legal and regulatory base. The author has revealed the essence of the concept of a participant of military operations. The general principles of the legal status of the participants of military operations have been outlined. The author has characterized the state of regulatory provision of socio-economic interests of the participants of military operations in Ukraine. International experience of providing socio-economic interests of the participants of military operations has been generalized. The problems of the functioning and development of the system of social and legal protection of the participants of military operations have been clarified. Practical recommendations for improving the regulatory base and the systems of social and legal protection of the participants of military operations have been studied.

Key words: social and legal protection; socio-economic interests; participant in military operations; veteran of war; disabled war veteran, veteran, hybrid war; concept of social protection.

Підписано до друку 27.08.2018. Папір офсетний. Друк офсетний.
Формат 60х90/16. Умов. друк. арк. 0,9. Обл.-вид. арк. 0,9.

Тираж 100 прим.
Видавець і виготовлювач

Харківський національний університет внутрішніх справ,
просп. Л. Ландау, 27, м. Харків, 61080.